

sl

Telo
a telesnosť
v slovenskej poézii

Utorok
26. september 2023

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.,
Dúbravská cesta 9, Bratislava

Vedecký seminár

Telo a telesnosť v slovenskej poézii*

Utorok 26. september 2023

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 9, Bratislava

Abstraktárium

* Seminár je čiastkovým výstupom projektu VEGA 2/0009/23 Kreatívne experimenty s textom v perspektíve kritického posthumanizmu: básnická, umelecká a prekladová prax v slovenskej kultúre v medzinárodných súvislostiach

Obsah

Kristína Pavlovičová	4
Telo a telesnosť v stredovekých legendách	4
Lubica Schmarcová	5
Rozpad tela a subjektu v poézii a korešpondencii S. B. Hroboňa	5
Gabriela Mihalková	6
Telo a smrť, telo a láska. Motívy tela, zmyslov a emócií v poézii Sama Vozára	6
Ján Gavura	7
Fyzické a metafyzické telo v slovenskej poézii	7
Andrea Bokníková	8
Telo, materstvo, trauma, príroda – o poézii Márie Jančovej	8
Terézia Struhárová	9
Telo a Ja v poézii Ingeborg Bachmannovej	9
Nora Nagyová	10
Telo a telesnosť v drámach Jany Bodnárovej	10
Ivana Hostová	11
Ex/In. Útroby, obaly & Kleinove fľaše. Básnický výskum tela v ranej tvorbe Nóry Ružičkovej	11
Viliam Nádaskay	12
Telo a telesné procesy v básnickej tvorbe Kataríny Kucbelovej	12
Veronika Rácová	13
Jeseň života či skôr nová jar? Ako sa starne v slovenskej poézii	13
Jaroslav Šrank	14
Dopravná erotika v slovenskej lyrike 2. polovice 20. storočia	14
Michal Jareš	15
„Uväzniť telo.“ Nad nehty, očima, hlavou a vyrážkami Vladimíra Puchaly	15
Martin Boszorád	16
„Bo môj rap je taký tlstý, že má po bokoch strie...“ (Textové telá a telesné texty slovenského rapu)	16

Kristína Pavlovičová

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Telo a telesnosť v stredovekých legendách

Základný antropologický princíp, ktorý vyznieva v stredovekých legendách, je postavený na tomistickom antagonizme duše a tela, pričom telo sa dostáva do nepriateľskej opozície. Ide o pôvodne nekresťanské dedičstvo, prevzaté do včasnokresťanskej doktríny od antických filozofov a z gnostických náboženských prúdov. Rozvíjalo sa v prvých hornoegyptských mníšskych kolóniách, ako aj v celom nasledujúcom vývoji mníšstva.

V stredovekých legendách sa zdôrazňuje potláčanie tela a telesnosti ako prejav spirituality odriekania, pričom spiritualita často je v kontroverzii voči dogmatike, najmä pokiaľ ide o teológiu stvorenia. Únik zo sveta a potláčanie tela je v istom zmysle v protirečení aj voči evanjeliómu posolstvu. Napriek tomu prívrženci idey potláčania tela nachádzajú priaznivú argumentáciu v Ježišových radách a v niektorých novozákonných fragmentoch. Aj sám Ježišov príbeh končiaci sa utrpením a smrťou na kríži poskytuje dostačujúci základ na odôvodnenie spomínanej antitelesnosti.

Po ukončení prenasledovania kresťanov bolo mučeníctvo nahradené mníšskou askézou. Mníšstvo sa malo usilovať o skutočné odpútanie od sveta, ktoré sa najlepšie demonštrovalo potláčaním tela, a tým nadobudnúť ešte vnútornejšie spojenie s Bohom. Únik zo sveta sa stal výrazom anjelského života, ktorého súčasťou bolo nezakladanie si rodín kvôli lepšiemu napodobňovaniu života beztelesných bytostí. Tento životný štýl sa vyznačoval maximalizovaním redukcie majetku, potravy, sexuality, spánku a materiálnych dober. V istom kontraste s pohrdaním živým telom stojí úcta relikvií, ktorá vyvrcholila práve v stredoveku.

Eubica Schmarcová

Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied, v. v. i.

Rozpad tela a subjektu v poézii a korešpondencii S. B. Hroboňa

Príspevok bude venovaný momentu telesnosti v tvorbe romantického básnika Sama Bohdana Hroboňa. Východiskom uvažovania bude koncept symbolického tela ako psychoanalytického predpokladu subjektu a jeho integrity. Od freudovských symptómov tela a napätia medzi telesnými pudmi a transcendentnými aspiráciami viedla Hroboňova cesta k niekoľkým hypotetickým diagnózam, ktoré intenzívne konzultoval predovšetkým v korešpondencii s českým lekárom a vlastencom Karolom Slavojom Amerlingom. Uvažovanie sa preto bude pohybovať na troch rovinách: reálnej, symbolickej a imaginárnej, ktoré spolu ako organizmus, jazyk/písmo a obraz konštruujú subjekt. Pôdorysom pre interpretáciu budú predovšetkým básnické texty tematizujúce „panenské telo“ a listy opisujúce jeho postupné ochabovanie a rozklad. Panenskost' u Hroboňa na jednej strane predstavuje hodnotu morálnej čistoty, slovanskej nepoškrvenosti a askézy, na druhej strane však básnik o sexuálne abstinujúcom tele uvažuje ako o nenaplnenom, nekompletnom a potenciálne ohrozujúcom zdravie. Snaha o mystické rozpustenie subjektu tak postupne vedie k paralelnému rozkladu tela, ale aj písma a jazyka.

Gabriela Mihalková

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Telo a smrť, telo a láska. Motívy tela, zmyslov a emócií v poézii Sama Vozára

Príspevok sa zameria na analýzu motívov tela a zmyslov v poézii romantizmu, predovšetkým v sonetoch Sama Vozára. V kontexte „protikladného“ chápania (dualizmus, dichotómia) tela a duše na Slovensku v polovici 19. storočia sa v poézii romantizmu pomerne často abstraktné javy späté s vnútorným prežívaním (duša) vyjadrujú prostredníctvom somatizmov (telo), teda konceptualizujú sa „nefyzické jevy na základe jevů fyzických“ (Lakoff – Johnson 2002, s. 77). Motívy tela, telesné motívy umožňujú „zviditeľnenie“ afektívneho prežívania lyrického subjektu, ďalším skúmaným rozmerom telesného je zmyslové vnímanie (senzúálny rozmer) a tiež kinestetický rozmer, konanie, pohyb subjektu. Vozárov cyklus sonetov *Akžebý srdce* poskytne materiál na skúmanie somatizmov vyjadrujúcich lásku, cyklus sonetov *Ukojenie tóní* bude predstavovať východiskový materiál na skúmanie somatizmov, ktoré sa podieľajú na tvorbe obrazu (stvárňovaní/personifikovaní) smrti, ich úlohy pri zachytení predstáv o smrti. Metodologickú oporu výskumu predstavuje koncept „vtelesnenia“ (embodied, Lakoff 2006, s. 21 a ď.) a zistenia antropologickej lingvistiky (Vaňková 2012, s. 63-77). Cieľom bude zistiť mieru zastúpenia, funkcie, roly somatizmov, rôzne významy jedného somatizmu (napr. ruky, srdca), spôsoby estetizácie tela a protikladnosť alebo integráciu motívov tela a duše vo Vozárovej poézii.

Literatúra

Lakoff, George – Johnson, Mark. 2002 [1980]. *Metafory, ktorými žijeme*. Preklad Mirek Čejka. Brno: Host. ISBN 80-7294-071-6.

Lakoff, George. 2006 [1987]. *Ženy, oheň a iné nebezpečné věci*. Preklad Dominik Lukeš. Praha: Triáda. ISBN 80-86138-78-X.

Vaňková, Irena. 2012. Tělesnost a studium somatizmů v perspektivě antropologické lingvistiky. In: Vaňková, Irena (ed.). *Tělo, smysly, emoce v jazyce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, s. 63 – 77. ISBN 978-80-7308-443-1.

Ján Gavura

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Fyzické a metafyzické telo v slovenskej poézii

Motivika tela patrí medzi frekventované zložky poézie, keďže sa spája s výpoveďou hovoriaceho/lyrického subjektu alebo sa často stáva súčasťou predmetného sveta. Osobitú podobu má metaforické využitie tela a jeho súčastí v kognitívnom procese poézie, kde sa okrem štandardnej, fyzickej formy využíva aj metafyzický koncept tela a telesnosti. Príspevok sa zameriava práve na tento aspekt, v ktorom je do poézie zapojená konceptuálna, spirituálna alebo metafyzická, optika. Jadrom výskumu je poézia Miroslava Válka, Erika Jakuba Grocha a ďalších, ktorí prezentujú originálne uchopenie telesnosti vzpierajúce sa fyzikálnym zákonom (Groch) alebo využívajú poznatky z teológie na pretlmočenie zásadného stanoviska (Válkova báseň Óda na lásku).

Andrea Bokníková

Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Telo, materstvo, trauma, príroda – o poézii Márie Jančovej

Predkladaná štúdia sa zameriava na tematizáciu a stvárnenie materstva vo vzťahu k telesnosti, najmä cez príklady z poézie Márie Jančovej, ktorá sa etablovala ako autorka literatúry pre deti, ale ako poetku ju literárna veda reflektovala v menšej miere. Vydala jedinú básnickú zbierku – *Blahoslavení* (1940, 1968). Prehľadová pasáž najskôr mapuje tému materstva u slovenských poetiek v období od konca 19. do polovice 20. storočia, aby potom predstavila fázu autorkinej tvorby, v rámci ktorej písala verše. Interpretačné sondy do jej vybraných básní komentujú presúvanie energie medzi telesnými pohnutiami a prírodou (čiže lyrické gestá), prepojenie matky s malým synom v situácii jeho choroby a výmenu rol medzi nimi, či prevetľovanie ľudského elementu do kvetov i meteorologických javov. Štúdia berie do úvahy aj fakt, že pätnásť básní poetky z rokov 1939 – 1954 bolo uverejnených v knihe *Denníky 1938 – 1960* (2011, ed. Magdaléna Hajnošová), ktorej autorstvo si delí s Františkom Hečkom. V stručnom zábere sa zmieňuje o príbuzenstve Jančovej básnickej tvorby s prózou Eleny Maróthy Šoltésovej *Moje deti* (1923 – 1924). Celkove argumentuje, že poetkin ruralizmus napojený na fenomény a rytmy života (v zbierke *Blahoslavení*), prípadne jej minimalizmus sentimentu (rozvíjajúci sa aj v ďalších básňach), môžu dnes čitateľsky rezonovať, alebo dávať podnety na teoretizovanie o lyrike. Odvoláva sa na reflexie materstva v literárnej vede, filozofii a vede o výtvarnom umení, a na koncepcie, ktoré vyvodzujú estetiku textov z telesných procesov.

Terézia Struhárová

Katedra nemeckého jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita

Telo a Ja v poézii Ingeborg Bachmannovej

Literárnovedný príspevok sa zameriava na poetiku rakúskej povojnovej autorky a predstaviteľky novej lyriky Ingeborg Bachmannovej. Autorka sa vo svojej poézii (i prozaickej tvorbe) opakovane točí okolo vzťahu tela a ega, teda okolo základného problému ontologického dualizmu. Otázky „tela“ a „Ja“ sa prelínajú s jej literárnou a poetologickou tvorbou, keď pravidelne overuje existenciálne hraničné a výnimočné situácie vnímania (sny) či tela (choroba, smrť) so snahou priblížiť sa radikálnemu obmedzeniu zmyslov (slepota, hluchota) i možnosti vyjadriť sa (nemota) a problematizovať rodové vzťahy (moc, láska, sexualita). Príspevok sa bližšie zameriava na autobiografické básne z pozostalosti súvisiace s rozchodom s Maxom Frischom a s cestami do Prahy a Egypta (*Ich weiß keine bessere Welt*, 2000), ktoré vznikli v rokoch 1962 – 1964 a ktoré do slovenčiny preložila Mila Haugová v roku 2003 pod názvom *Nepoznám iný lepší svet*.

Nora Nagyová

Katedra scénografie, Divadelná fakulta, Vysoká škola múzických umení

Telo a telesnosť v drámach Jany Bodnárovej

Téma príspevku upriamuje pozornosť na dramatickú tvorbu slovenskej spisovateľky Jany Bodnárovej (* 1950) v prienikoch tela a telesnosti. Predmetom analýzy je autorkina posledná divadelná hra *Staroba en noir* (2022), v ktorej sa stáva kľúčovým motív staroby a smrti. Uvedená hra okrem iného zobrazuje viaceré podoby tela a telesnosti z rôznych perspektív. Teoretické východiská pre uchopenie témy autorka príspevku nachádza najmä vo fenomenológii a feminizmoch, pričom v uvažovaní nadväzuje aj na svoj doterajší výskum.

Ivana Hostová

Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied, v. v. i.

Ex/In. Útroby, obaly & Kleinove fláše. Básnický výskum tela v ranej tvorbe Nóry Ružičkovej

V deväťdesiatych rokoch 20. storočia sa v slovenskej kultúre začali výraznejšie pertraktovať témy, o ktoré sa zaujíma feministická filozofia. Jednou z nosných prízíem v tomto kontexte bolo (a je) telo. Časopis *Aspekt* ako platforma, ktorá vytvorila prostredie pre rozvíjanie feministického myslenia v našom prostredí, hneď svoje prvé číslo v roku 1993 zameral na mýtus krásy a neskôr sa téme tela venoval vo viacerých špeciálnych číslach. V jednom z nich vychádzajú aj básne Nóry Ružičkovej, ktoré sa neskôr ocitajú v jej debutovej zbierke *Mikronauti* (1998). Knihu začínajúcej poetky a výtvarníčky recenzovala aj česká odborníčka na feminizmy a rodové štúdiá Libora Oates-Indruchová, ktorá Ružičkovej písanie považuje za realizáciu *l'écriture féminine* a vníma v ňom rezonancie s teóriami nadväzujúcimi na diela Jacquesa Lacana. Pri úvahách o Ružičkovej básňach je pritom napríklad podnetný koncept *extimity* – zjednodušene myšlienky, že v jadre intimity je vždy nepreniknuteľná *Inakosť* –, ktorý tento francúzsky teoretik prvýkrát použil v seminároch z roku 1959/1960 (Lacan 1992 [1986], 139). Lacanov letmo načrtnutý pojem v roku 1988 rozvíja Jacques-Alain Miller, ktorý ho ilustruje – doslova – ako terč pripomínajúce sústredné kruhy rôznej farby. Básnická zbierka *Mikronauti* začína veršami „*Červená bodka / okolo nej biely kruh / a všeobjímajúci ružový / celé rozostrením zjemnené*“ (Ružičková 1998, 7). V príspevku budem rozvíjať súvislosti medzi prienikom feministických teórií do slovenského informačného priestoru, psychoanalytickými konceptmi a ranou tvorbou Nóry Ružičkovej.

Literatúra

Lacan, Jacques. 1992 [1986]. *The Ethics of Psychoanalysis. 1959 – 1960. The Seminar of Jacques Lacan. Book VII*. Preklad Dennis Porter. New York a Londýn: W. W. Norton & Company. ISBN 0-393-31613-0.

Miller, Jacques-Alain Miller. 1988. *Extimit. Prose Studies: History, Theory, Criticism*, roč. 11, č. 3, s. 121-131, DOI: 10.1080/01440358808586354.

Oates-Indruchová, Libora. 1999. Nóra Ružičková: *Mikronauti*. *Romboid*, roč. 34, č. 3, s. 41-43. ISSN 0231-6714.

Ružičková, Nóra. 1998. *Mikronauti*. Banská Bystrica: DREWO A SRD. ISBN 978-8096-77-60-85.

Viliam Nádaskay

Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied, v. v. i.

Telo a telesné procesy v básnickej tvorbe Kataríny Kuchelovej

Príspevok sa zameria na čítanie básnickej tvorby Kataríny Kuchelovej a jej vzťahu k telu a telesnosti. Je to vzťah problematizujúci vlastné telo a jeho skúsenosť, prejavy, hranice. Telo tu predstavuje jednu zo základných veličín budovania identity a sebauvedomenia. Ide o centrálnu tému autorkinej druhej básnickej knihy *Šport* (2006), čiastkovo ju možno sledovať aj v ostatnej tvorbe. Ukazuje sa v nej pohyb od fenomenologicky poňatej telesnosti k telu spoločenskému, napätie medzi jedinečnosťou vlastného zmyslovo-telesného prežívania a masovosťou a stratou autenticity, či úsilie situovať sa medzi biologickou racionalitou tela a úzkostnou reflexiou ducha.

Veronika Ráčová

Katedra slovenskej literatúry a literárnej, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Jeseň života či skôr nová jar? Ako sa starne v slovenskej poézii

V príspevku sa zameriame na literárne reprezentácie fenoménu starnutia v slovenskej poézii. Priblížime, ako sa umelecky stvárnjuje prechýlenie z produktívneho veku do veku seniorského. Zaujímať nás budú nielen možnosti umeleckého vyrovnávania sa s postupným starnutím tela, všímať si budeme aj prípadné formy ageizmu, sociálne a kultúrne stereotypy, predsudky, prehliadanie. Základným východiskom nášho uvažovania bude otázka, či je toto obdobie skôr depresívnou jeseňou života, alebo – v súlade s konceptom východných kultúr – tzv. novou jarou, teda obdobím sebavedomia, spomalenia, životných skúseností a vnútorného balansu.

Jaroslav Šrank

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Ústav filologických štúdií, Pedagogická fakulta,
Univerzita Komenského

Dopravná erotika v slovenskej lyrike 2. polovice 20. storočia

Príspevok sa zaoberá lyrikou, ktorá tematizuje prostredie mestskej hromadnej dopravy (vozidlá, zastávky a podobne). Spomedzi rôznych variácií sujetu o nezámysľanom stretnutí si všíma básne, ktoré navodzujú stretnutia erotickej povahy. Materiálovú základňu predstavujú vybrané básne slovenských autorov a autoriek zastupujúcich rôzne generácie, ideovo-estetické koncepcie a idiolekty, získané dlhodobým kontinuálnym rešeršovaním. Najbližší kontext týchto textov predstavujú básne rozprávajúce o náhodnom pouličnom stretnutí (Baudelairov Sonet jednej okoloidúcej), topos cesty a symbolika dopravných prostriedkov (električka, autobus, trolejbus ako varianty toposu vlaku). Analýza sa sústreďuje na podvojnú reflexiu, ktorá je pre tieto básne typická: stvárňovanie iného, „toho druhého“ z telesného hľadiska býva sprevádzaná sebareflexiou „ja“ z eticko-existenciálnej perspektívy.

Michal Jareš

Ústav pro českou literaturu AV ČR

„Uväznić telo.“ Nad nehty, očima, hlavou a vyrážkami Vladimíra Puchaly

Laureát Ceny Ivana Kraska Vladimír Puchala vydal do roku 2000 tři básnické sbírky, ve kterých v intencích haptičnosti konkretistů i časově bližší poetiky Jozefa Urbana pozoruje svět a jemu známý vesmír („*Zostanú len ekzémy hviezd*“). Pojmenovává viděné jevy zejména pomocí vlastního těla, jeho příznaků i neduhů: „*Mraky sú veľké nechty*“, stejně jako „*Dni sú ako dlane*“ i „*Maternice budú prosit' sviečky*“. Příspěvek by chtěl zachytit Puchalovy návratné obrazy tělesnosti (zejména v případě vlasů a nehtů) v kontextech jak dobové poezie, tak i v jisté návaznosti na expresionismus.

Martin Boszorád

Ústav literárnej a umeleckej komunikácie pri Katedre etiky a estetiky, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

„Bo môj rap je taký tlstý, že má po bokoch strie...“ (Textové telá a telesné texty slovenského rapu)

Hip hop ako, slovami autora state *Krásne umenie rapu* Richarda Shustermana, „kultúrny komplex“ možno chápať ako jeden z najsomatickejších kultúrnych fenoménov vôbec – breakdance ako jedna z jeho základných manifestácií je napokon tancom výrazne založeným na telesnej akrobacii, pre DJing sú definujúce fyzické „vstupy“ do zvukových nahrávok v podobe manipulovania so zvukovými nosičmi (napríklad v podobe scratchovania), beatboxing je imitáciou bicích nástrojov alebo perkusí výhradne prostredníctvom úst, v kontextoch graffiti i MCingu je – a doslovne i metaforicky – kľúčovou výrazovou črtou gesto. Práve jedna podoba gest, konkrétnejšie gestá verbálne, budú predmetom záujmu zamýšľaného konferenčného príspevku. Jeho náplňou pritom bude analýza a interpretácia reprezentatívnej vzorky slovenských rapových textov, a to na báze niekoľkých nosných metodologických východísk (predovšetkým recepčná estetika Nitrianskej školy, estetika pragmatizmu a somaestetika Richarda Shustermana, fenomenologicky orientované práce Mauricea Merleau-Pontyho, Jana Patočku či Blanky Čínátlovej), cez prizmu ktorých sa z pohľadu referujúceho dá na tematizáciu či ikonizáciu tela a telesnosti produktívne nahliadať. Leitmotívom zamýšľaného príspevku by pritom malo byť – somaticky vyjadrené – „vyhmatávanie“ v kontextoch žánru konvenčných verbálnych gest viazaných na telo a telesnosť (maskulinita, expresívnosť a explicitnosť, objektivizácia ženského tela) a, naopak, takých, ktoré sa práve žánrovým konvenciam hip hopu a v rámci neho rapu vymykajú.